

Antonio SANDU (*coordonator*)

CONSILIEREA FILOSOFICĂ APRECIATIVĂ

EDITURA LUMEN
în elita editurilor românești

CONSILIEREA FILOSOFICĂ APRECIATIVĂ

Antonio SANDU (coordonator)

Copyright Editura Lumen, 2019
Iași, Țepeș Vodă, nr.2

Editura Lumen este acreditată CNC SIS

edituralumen@gmail.com
prlumen@gmail.com
www.edituralumen.ro
www.librariavirtuala.com

Redactor: Roxana Demetra STRATULAT
Design copertă: Roxana Demetra STRATULAT

Reproducerea oricărei părți din prezentul volum prin fotocopiere, scanare, multiplicare neautorizată, indiferent de mediul de transmitere, este interzisă.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Consilierea filosofică apreciativă / coord.: Antonio
Sandu. - Iași : Lumen,

2019
ISBN 978-973-166-520-7

I. Sandu, Antonio (coord.)

CUVÂNT ÎNAINTE

Preocupările vizând criza filosofiei și tot mai slaba aderență a publicului la domeniile tradiționale ale filosofiei sunt explicitate de filosofi practicieni precum Lou Marinoff prin osificarea discursului academic tradițional, abordarea elitistă a filosofiei și relativa incompatibilitate a temelor fundamentale ale filosofiei contemporane cu preocupările intelectuale cotidiene ale potențialilor cititori de filosofie. Caracterul antiacademic și antiepistemic este încununat de acuzele aduse filosofiei tradiționale de deturnare a sensului filosofiei, gânditori precum Achenbach, Hadot și Marinoff exprimându-se în favoarea reînnoirii filosofiei la misiunea sa de îndrumătoare a eforturilor individului de căutare a unei vieți bune și minuțios examinate în același timp.

Caracterul caleidoscopic al practicii filosofice și relativa lipsă de unitate a acesteia sunt principalele argumente care ar părea să o condamne la a fi încă o terapie New Age, care utilizează „resursele înțelepciunii practice” ca terapie a spiritului și ca ieșire din medicalizarea alienantă a societății contemporane (Marinoff, 2010; 2013). În opinia noastră, includem sfera practicilor filosofice în cea a acțiunii comunicative. Distanța dintre comunitatea academică și practicienii consilierii filosofice este din ce în ce mai redusă, în fapt mulți dintre membrii comunității filosofilor practicieni având la bază o clasificare academică în domeniul filosofiei și chiar preocupări academice în genere. Nu rigoarea academică a practicii este repudiată de filosofi practicieni, ci mai ales rigiditatea și lipsa de transparență la cunoaștere a unor cercuri academice ce refuză în genere orice efort transdisciplinar.

Relativa incompatibilitate dintre practica filosofică și filosofia tradițională este diminuată atunci când înțelegem să plasăm filosofia practică în orizontul filosofiei aplicate și al

eticii aplicate, alături de bioetică și etica profesiilor, precum și de preocupările pentru filosofia responsabilității. Vedem consilierea filosofică și cea de etică ca fiind un continuum al practicii filosofice, alături de alte practici discursive ce vizează obținerea rațională a consensului interpretativ. Filosofia în practică sau filosofia aplicată o vedem ca având la bază o epistemologie construcționistă și postmodernă, ce se legitimează prin teoria adevărului consensual. Accentul pe practica rațională – pe gândirea critică - face ca filosofia critică să difere de filosofiele pop și de terapiile alternative de tip New Age. Acestea vizează o reconstrucție a realității prin infuzarea acesteia cu elemente caleidoscopice de înțelepciune tradițională, provenite din cutumele religioase și metafizice orientale și din mitologiile occidentale. Consilierea filosofică, spre deosebire de acestea, pune accentul pe raționalitatea intrinsecă a ființei umane și pe deconstrucția poveștilor întemeietoare, pe care indivizii își fundamentează propria viziune asupra vieții (Schuster, 1999). Acțiunea comunicativă este astăzi piatra unghiulară care permite dialogul transdisciplinar dintre sferile științelor sociale și ale comunicării transparente și reflecția etică și axiologică, și însuși procedeele de structurare a limbajului, pentru a-l face accesibil atât unor comunități interpretative specializate, cât și publicului larg. Regândirea acțiunii sociale, prin referire la valorile constitutive ale oricărei practici sociale, o transformă în acțiune comunicativă. Această derivă interpretativă a acțiunii sociale este tocmai instanța legitimantă a practicii filosofice, ca domeniu de sine stătător al filosofiei, ca parte a eticii aplicate și ca profesie.

Propriul nostru sistem de consiliere etică vizează o recuperare semiologică a unui model de practică dialogică originat în practica dezvoltării organizaționale și numit anchetă apreciativă. Ancheta apreciativă se originează în opera lui David Cooperrider (Cooperrider & Srivatsva, 1987), găsindu-și astăzi aplicații într-un larg număr de domenii, precum:

psihologia, asistența socială, științele politice, dezvoltarea organizațională, evaluarea programelor, pedagogie și educația adulților, coaching-ul, palnificarea, analiza socio-semiotică a minorităților, supervizarea etc. În contextul lucrării de față, vom trece în mod sumar în revistă modelul anchetei apreciative așa cum a fost conturat de David Cooperrider, insistând pe dezvoltările noastre în domeniul practicii filosofice și a consilierii de etică, a eticii și bioeticii apreciative și a utilizării apreciativității în filosofia educației, precum și modalitățile filosofice particulare ale discursului apreciativ.

Modelul consilierii apreciative are la bază sistemul 4D propus de Cooperrider (Sandu, 2010a; 2011a; 2011b; 2011c; 2012a, Sandu & Unguru, 2014).

Ciclul 4D pornește de la experiența pe care indivizii o au și la modul în care aceștia își reprezintă valorile. Fie că vorbim de o investigație fenomenologică a modului în care subiecții își reprezintă valorile, fie că analizăm experiențe de succes pe care subiecții le au în interiorizarea și reprezentarea valorilor etice cu precădere, fie prin exprimarea unei poziționări în cazul unui conflict de valori. Etapa de *discovery* sau descoperirea apreciativă îl pune pe individ să realizeze o analiză existențială asupra modului în care el își constituie experiența pozitivității, a succesului și a afirmativității. În practica filosofică afirmativă punem accentul pe experiența subiectivă ca pozitivitate inerentă a ființei. Experiența pozitivității este în același timp una a afirmării de sine și a afirmării de celălalt. Subiectul își afirmă propria experiență ca pe o poveste întemeietoare pentru atitudinea sa în fața lumii – propria sa atitudine filosofică. Alegerea afirmativului este o alegere de Ființă. Alegerea negativă sau a deficienței de ființă constituie și ea o cale de filosofare în acord cu *via negativa* – apofatismul Areopagitului și negarea samsarei din orepa lui Nagarjuna.

Descoperirea negativă are la bază punerea fenomenologică între paranteze. Lipsa de identificare a ființei

duce însă rațiunea la o afirmație absolută a propriei existențe și subiectivității, ca în cazul lui Descartes, sau a întunericului mai luminos decât lumina, ca în viziunea Arcopagitului (1992), care reprezintă Dumnezeirea. Descoperirea afirmativă reprezintă hermeneutica subiectivă a propriei experiențe a subiectului. Experiența pozitivă reprezintă epicentrul transformării pozitive a individului. Noi plasăm această experiență a descoperirii apreciative ca experiență a relației – a oricărui tip de relație, cu sine sau cu celălalt. Experiența afirmativă înlocuiește poveștile legitimante ale subiectului, pe care le deconstruiește ca fiind constructe sociale, adică presupoziii preluate necritic în procesul de construcție socială a propriei realități. Afirmarea propriilor povești legitimante statuează subiectul în postura de actor comunicativ, agent în procesul de construcție socială „a lumilor din care face parte”. Experiența subiectului poate viza elemente care acestuia îi par de neacceptat, punându-l într-o stare de angoasă existențială. Dincolo de această angoasă, însă, subiectul experimentează afirmativitatea propriei existențe, ca apreciere a valorilor constitutive ale propriului model asupra lumii. Identificarea acestor valori constitutive, care reprezintă, până la urmă, Sinele social al persoanei, constituie subiectul central al descoperirii apreciative. Aceste valori sunt rareori prezente în conștiința individului în mod direct, ca rezultat a unei reflecții etice și axiologice. Aceste valori sunt însă cuprinse în „poveștile” pe care subiectul le oferă și, în același timp, și le oferă sie însuși, ca temei al justificării comportamentului. Coerența acestor „povești” reprezintă autenticitatea subiectului, gestionându-și prin ele autonomia expresivă. În mod concret, procesul de descoperire apreciativă vizează identificarea elementelor fundamentale care îl constituie pe subiect ca ființă spirituală (Sandu, 2011c). În acest sens, un exemplu poate fi exprimarea libertății într-o manieră existențială, așa cum este ea experimentată de subiect (Sandu, 2011c). Subiectul își valorizează experiențele subiective ale libertății, povestind

momentele în care s-a simțit cu adevărat liber. Aceste momente sunt urmărite atât ca povestire a unor experiențe subiective, cât mai ales ca fenomen repetitiv, ce constituie însăși experiența libertății și care permite subiectului să catalogheze o anumită stare ca fiind libertate.

Analiza apreciativă vizează elementele afirmative incluse în poveștile semnificative prezentate de subiecți, simultan cu lectura experiențelor fundamentale ale acestora, din care se vor extrage elementele afirmative de succes infuzate de valoare, prin focalizarea interviului către acestea. Prezentarea de către subiecți a unor probleme – ca elemente disfuncționale – nu este blocată, fiind analizată sub aspectul provocărilor metodologice (Sandu & Unguru, 2014). Consilierea filosofică de grup poate lua forma grupului de socializare apreciativ (Sandu & Ponea, 2010a) și, respectiv, a cafenelei filosofice apreciative. Descoperirea apreciativă poate fi originată în metoda socratică a dialogului, care face să iasă la iveală o cunoaștere de care subiectul nu este conștient că o posedă (Sandu, 2011b; Sandu & Caras, 2014a).

Abordarea maieutică a descoperirii apreciative transformă ironia socratică într-un instrument de separare a ceea ce este valoros și merită afirmat de ceea ce este lipsit de valoare pentru subiect.

Modelul descoperirii apreciative este consonant cu „trăirea în orizontul misterului și a revelației” (Blaa, 1994). Practica filosofică apreciativă în organizații vizează cocrearea unei culturi organizaționale etice și a unei politici de etică care să țină cont de valorile etice constitutive ce au dus la apariția respectivei organizații, precum și a valorilor etice operaționale identificate în poveștile de succes ale membrilor organizației. O astfel de practică poate viza elaborarea codului de etică și a politicilor de etică, elaborarea strategiilor de dezvoltare durabilă, evaluarea etică a programelor desfășurate de organizație, practicile de supervizare profesionale și de etică

etc. (Sandu & Caras, 2014a). Construcția unor politici de etică în organizație și a managementului etic în organizație răspunde provocării societății bazate pe cunoaștere (Sandu, 2015a). Etica acțiunii colective (Habermas, 2000a; Apel, 1992, 1993, 1999) este necesară datorită potențialului vătămător pe care tehnologia actuală îl deține și a necesității coconstrucției eticii responsabilității colective.

Dimensiunea maieutică și perspectiva esențialistă sunt urmate până la punctul în care subiectul esențializează propria viziune asupra libertății, identificând valoarea constitutivă care îi construiește ideea de libertate. Se urmărește apoi deriva semantică și deconstrucția ideii de libertate în diversele contexte comunicaționale în care subiectul s-a simțit efectiv liber. Urmează identificarea contextelor comunicaționale care au generat definiția libertății. Se urmărește analiza fractalului libertății, de la contextul construcției sale sociale până la experiențele subiective din a căror construcție face parte (Sandu & Ponea, 2010a). De exemplu, subiectul poate considera că experiența libertății și-o constituie în absența limitei, iar acțiunea sa socială vizează libertatea ca practică a dezlimitării. Subiectul poate descrie un comportament nonconformist, ca experiență a dezlimitării. În cazul aplicării tehnicilor consilierii filosofice apreciative în practica medierii apreciative, etapa de descoperire apreciativă vizează formularea în termeni apreciativi a poziției părților aflate în litigiu, alegerea temelor având o valoare strategică pentru desfășurarea medierii apreciative.

Pornind de la metodologia apreciativă se poate formula un model de consiliere filosofică și de etică care să permită înlocuirea paradigmei deficienței și a modelului critic de filosofare cu unul centrat pe identificarea experiențelor de succes ale individului. Această filosofie a aprecierii a ceea ce este valoros în experiența individului o numim consiliere filosofică și, în general, etică afirmativ-apreciativă.

Predominanța axiologicului asupra normativului nu este, în viziunea noastră, una transcendentă, valorile morale neavând statutul unor obiecte transcendente. Ele sunt rezultatul construcției sociale a realității în sfera axiologică. Odată obținând acordul interpretativ la nivelul unei comunități interpretative, valorile construite devin instanțe ale construcției sociale, exprimate sub forma principiilor. Inversăm astfel perspectiva ontologică, care plasează principiul ca fundament metaforic al valorilor. Existența principiilor este, în viziunea noastră, o construcție socială secundă, ce apare ca pact semiotic asupra prezenței valorilor în interiorul acțiunii sociale și a modului în care acesta o structurează. Astfel, în opinia noastră, autonomia individului ca idee morală este primordială în eticile moderne, așa cum am prezentat anterior produsul cultural al modernității și centrul metadiscursiv al acestuia. Imperativul categoric transpune, în principiu, această valoare constitutivă a modernității, plasând agentul moral autonom în centrul universului normativ. Putem recupera etica deontologică a lui Kant din perspectiva postmodernă a construcționismului discursiv ca etică afirmativă. Afirmarea propriei maxime morale poate fi privită ca o percepție apreciativă a valorilor morale constitutive pentru o comunitate interpretativă. Agentul moral își fundamentează decizia morală pe un sistem de principii etice construit la nivelul comunității interpretative. Kant pune la baza eticii sale rațiunea practică, conceptul de datorie fiind un rezultat al acesteia. Datoria este întemeiată pe libertate ca autonomie expresivă. Adevărata datorie și adevăratul respect față de Legea de aur și imperativul categoric provin din autenticitatea ființării subiectului. Această datorie, ca stare ființială, reprezintă o mișcare înspre celălalt a spiritului cuprins de Grijă. Noi preferăm să numim această datorie ființială ca smerenie. Noi considerăm că orice datorie care nu este mișcătoare de Ființă, rezultat pur al rațiunii practice, este inautentică și semnifică, din perspectivă fenomenologică, o

alienare a capacității apreciative a Ființării înțeleasă ca Dasein. Etica apreciativă se află la intersecția construcționismului - ca teorie asupra existenței convenite - cu fenomenologia - ca înțelegere a experienței subiective însăși a procesului de construcție socială a realității.

Consilierea filosofică apreciativă pune accentul pe construcția jocurilor de limbaj. Dacă realitatea socială este o convenție de limbaj, atunci alegerea afirmativului este o opțiune a conștiinței cugetătoare. Filosofia acțiunii sociale se interesează de posibilitățile existenței unui anumit fenomen, cu alte cuvinte de acele condiții ontologice care ar face imposibilă apariția fenomenului. Epistemologia construcționistă interiorizează convenția de limbaj, referindu-se la condițiile ontologice ale unui fenomen ca la propria sa sintaxă și la constructele sociale care jalonează fenomenul ca la semantica socială a acestuia. Cu alte cuvinte, constructele sociale iau locul transcendentalelor, construcția categorială fiind una negociată între subiecții epistemici.

Pactul semiotic ce definește construcția socială a realității are un „deficit democratic”, în sensul că nu toți agenții morali sunt și actori comunicativi în procesul de sensificare ce duce la construcția socială a realității. Capacitatea subiectului moral de a participa la coconstrucția propriei realități reprezintă agenția morală a acestuia, în termeni de putere simbolică și capacitate interpretativă. Recadrarea realității în temenii lui Culiănu (1994) - „schimbarea grilei interpretative și a voinței deformatoare” a individului – constituie subiectul acțiunii comunicative (Habermas, 2000a). Recuperarea puterii interpretative și a calității subiectului de agent semiotic este obiectul practicilor consiliative întemeiate pe autonomie ca valoare constitutivă. La rândul său, autonomia este o valoare operațională, întrucât operaționalizează valoarea libertății în planul acțiunii sociale. O astfel de practică filosofică și în general etica centrată pe valori sunt apreciative în sensul dat de